

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Merkez Kütüphanesinin Kullanıcıları

Güler DEMİR*

Öz

Bir Merkez ve 17 fakülte kütüphanesini aynı şemsiye altında örgütleyen yeni teknolojik gelişmeler, hizmet çeşitliliğini artırdığı gibi, okur yoğunluğunu da artırmıştır. Buna karşılık mekân ve personel yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Yeni bilgilerle donatılmış idari kadro ile ortak ara depoya ihtiyaç acildir.

Giriş

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi son on yıl içinde kataloglama ve sınıflama alanında atılan adımlarla kullanıcı sayısını artırmıştır. Özellikle personelin hizmet içi eğitimi ve teoriyle yakından ilişki, stajyer ve yarı zamanlı öğrenci çalıştırma, meslek hizmetlerinin belirlenmesi ve her şeyden önemlisi Daire Başkanlığı ile Rektörlük arasında yönetsel iletişimin ve desteğin gerçekleştirilmesi hizmetlere olumlu bir şekilde yansımıştır.

Yapılan çalışmalarla ilgili, Prof. Dr. Meral Alpay (1997, s. 32–40) hazırladığı bildirisinde, tarihlerle kütüphanenin dönemsel olarak bir değerlendirmesini yapmıştır. Ben daha çok bu tarihten sonraki hizmetin değişen şekli ve kullanıcının artış nedenlerini irdeleyeceğim. Kütüphanenin işleyiş sistemini göstermek amacıyla; konuyu genel yapı, hizmetler ve kullanıcılar olmak üzere üç ana başlık altında topladım.

Kütüphanenin Genel Yapısı

Başkanlığın üç ana hizmet noktası vardır. Bu noktaların her biri ayrı şube müdürlükleri şeklinde de yapılanmıştır (Resmi Gazete, 1988, no. 19990):

- A. Merkez Kütüphane Şube Müdürlüğü
- B. Nadir Eserler ve Müze Şube Müdürlüğü
- C. Bağlı Birimler Şube Müdürlüğü

*Uzman Kütüphaneci; İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı 34452 Beyazıt Eminönü-İstanbul (gulerd@istanbul.edu.tr).

**17.5.2002 tarihli 60978 sayılı Kültür Bakanlığına gönderilen yazı.

Bilindiği gibi kütüphanemiz ülkemizde derleme alan tek üniversite kütüphanesidir. Kültür Bakanlığına yapılan başvurular sonucunda** 2002'den itibaren derlemeyi seçerek almaya başlamıştır. 1995 yılından bu yana kataloglanan yayınlar elektronik ortamdadır ve internet üzerinden erişimi mümkündür. 1997 yılında 12 bin fiş bilgisayara girilmişken (İstanbul Üniversitesi, 1997) bu sayı 2001'de 17 bin 210'a ulaşmış (İstanbul Üniversitesi, 2001), bugün bu sayı yılda 20 bine çıkmıştır. Her yıl giderek artan kayıtların sayısı, kullanım yoğunluğunun artışı ile de paralellik göstermektedir. Genel koleksiyon yerli derleme, satın alınan yabancı dergi ve kitaplarla genişlemekte, posta ve bağış yoluyla gelen yayınlar da seçilerek dermeye eklenmektedir. Posta ve bağış yoluyla gelen yayınlar kütüphanede var ise birimlere gönderilme işi tercih edilir. Ayrıca Birleşmiş Milletler (*United Nations-UN*) ve Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund-IMF*)'nin yayınlarının da derleme kütüphanesidir.

Merkez Kütüphane bünyesi içinde 1998 yılında bir "Çeviri Bürosu" da kurulmuştur. Bu büroda yabancı dergilerden seçilen bilimsel makalelerin öz ve özetleri Türkçeye çevrilmektedir. Kurulduğunda dört kişilik bir ekiple çalışan bu büroda, bugün iki kişi çeviri işlerini yürütmektedir.

1999 depreminden sonra Nadir Eserler ve Müze Bölümünün hizmeti durdurulmuştur. Binanın tamamı onarım için boşaltılmış; koleksiyonun tamamı güvenli ve bozulmayacak şekilde paketlenerek depolara kaldırılmıştır. Yurt içi ve yurt dışından araştırmacıların yoğun olarak kullandığı bu birim, kapalı olduğu süre boyunca istekleri yerine getirememiştir. Bu istekler dosyalanarak, kullanıcılara isteklerinin daha sonra karşılanacağına dair mektuplar yazılmıştır. 31 Mayıs 2003 tarihinde görkemli törenlerle açılışı yapılan "İstanbul Üniversitesi Bilim ve Sanat Merkezi"nde nadir eserler hizmete sunulmaya başlamıştır. Koleksiyonunun bir bölümünün yerleştirme işlemleri halen sürmektedir. Biriken istekler ise teker-teker cevaplamaya başlanmıştır.

Aynı kampus içinde yer alan ve almayan fakülte, enstitü ve yüksek okullara hizmeti örgütleyen Bağlı Birimler Bölümünde, yabancı yayın alımları sürmekte, alınan yayınların ilgili birimlere dağıtımları ise hafta da bir yapılmaktadır. Birimlere ve Merkeze satın alınan yabancı kitap ve dergiler için her yıl 550–600 bin dolarlık bir harcama söz konusudur. Son yıllarda bu harcamaya yaklaşık 80–100 bin civarında tutan elektronik yayınlar da eklenmiştir.

1982 yılında irili ufaklı 150 kütüphanesi bulunan İstanbul Üniversitesinin (Alpay ve Özkan, 1982, s. xxiv) yirmi yılda kütüphane sayısı 224'e ulaşmıştır (Dilek-Kayaoğlu, 2002, s. 3). Ancak artık artış

söz konusu değildir, çünkü bu hantal yapı Rektörlük tarafından işlevsel hale getirilmiştir. Seminer kitaplıkları kapatılıp, her fakültede tek bir kitaplığa dönüştürülmüştür. Bu örgütlenme, dermesi ve personeliyle birlikte seminer kitaplıklarını tek bir çatı altında toplamıştır. Yeni yapılanma ile 17 fakülte kütüphanesi arasında kurulmaya başlanan bilgi işlem ağını dinamikleştirmiştir. Bugün 17 fakülte kütüphanesinin yanında, enstitü ve yüksek okullarda araştırmacılara hizmet veren kitaplıklar da vardır. Üniversitemizin dağınık yerleşimi nedeniyle Merkez Kütüphane bu işleyişin üstünde bir şemsiye olmaya çalışmaktadır.

Hizmet Çeşitliliği

Merkez Kütüphanenin kendi ürettiği iki veri tabanı internet üzerinden serbestçe taranabilmekte ve erişilebilmektedir. Bunların ilki; İstanbul Üniversitesi Yayınları ve Öz Çevirileri Dizini'dir; elektronik yolla kütüphaneye gelmeden evden de tarama yapılması ve yayına ulaşabilmesi söz konusudur. Merkez Kütüphane, her çağdaş kütüphane gibi "melez kütüphane" özelliği kazanmıştır. Hizmetlere, uzaktaki kullanıcılara, saptadıkları yayınların sayısal ortama aktarılıp gönderilmesi eklenmiştir. Sayısal ortama aktarma yöntemi genel koleksiyon içinden gazeteler, nadir sayılan basma kitaplar ve dergiler, yıpranmış ve çok kullanılanlar için de uygulanmaktadır. Nadir eserlerde bulunan eski harfli yazma ve basma yayınların tamamı için fotokopi hizmeti verilmemektedir. Ayrıca nadir eser tanımı içine Cumhuriyet döneminde basılmış bilimsel ve sanatsal eserler de alınarak kapsam genişletilmiştir. Bu yeni nadir eser anlayışımıza göre: "Onbeş yıl öncesine kadar yazılmış-basılmış veya yayınlanmış her bilimsel ve sanatsal eser nadirdir" tanımı yapılmıştır. Bu tarih, her yıl bir ileri götürülmekte, kitap ve dergilerin hırpalanması buna göre engellenmektedir. Böylece çoğaltı hizmetleri de nadir eser tanımına uygun olarak belirlenmektedir.

Bu çoğaltmaların bir kopyası mikrofilm arşivinde, bir diğeri ise sayısal arşiv de saklanmaktadır. Aynı konuda araştırma yapmak isteyen olursa öncelikle bu arşiv taranıp, sonra çekim işine geçilir. Kullanıcılara disket, CD-ROM veya elektronik ileti şeklinde hazırlanan kopyalar, adrese gönderilme veya kullanıcının şahsen kütüphaneden alması şeklindedir.

Kullanıcıların bulunduğu yerden yayınlara ulaşması, soru ve sorunların şeklini değiştirmiştir. Artık telefon yerine e-posta ile personele ulaşma, istek ve şikâyetlerini kuruma bildirmek şeklini almıştır. Şikâyet kutumuz kütüphane girişindedir. Verilen her hizmetin elektronik ortamda sunulan şekli hizmetlere eklenmiştir.

Hizmetlerin biri de her yıl, "Satın Alınan Dergi ve Kitap Listesi"nin küçük bir kitapçık şeklinde hazırlanıp, birim kütüphanelere ve üst yönetime iletilmesidir. Böylece hangi birime neler satın alındığı ve bütçeden ne kadar pay düştüğü şeffaf bir şekilde görülmektedir. Birimler arasında eşgüdümü gösteren, bilim alanlarına göre yüzde hesaplamaları ve önceki yıllarla karşılaştırmaları yapılan tabloları da bu listede görmek mümkündür. Kitapçığın bir kopyası da danışma bölümünde kullanıcıların hizmetindedir.

Yabancı dergilerden seçilen makale özlerin Türkçeye çevrilmesi işi dördüncü yılını doldurmuş (İstanbul Üniversitesi, 1998), Öz Çevirileri Dizini adı altındaki yayınınızın üçüncü cildi çıkmıştır. Bu hizmetin amacı; yabancı yeni bilimsel makalelere öğrencilerin dikkatini çekmektir.

Duyuru hizmetleri arasında yer alan ve her yıl tekrarlanan İstanbul Üniversitesi Yayınları Sergisi ve Katalogu oldukça ilgi görmektedir. Üniversitenin açılışıyla başlayan sergi mart ayına kadar açık tutulmaktadır.

Üniversitemizin özel anma ve kutlama törenleri için hazırlanan araştırmalarda ortaya çıkan çoğaltı metinleri ve saklanan dosyaları, hazır bilgi arşivimizi oluşturmuştur. Özellikle Cumhuriyet dönemi gazeteleri ve eski harfli Türkçe gazetelerden yapılan ve bugünkü alfabeye çevrilen metinler, yapılacak yeni çalışmalarda hazır kaynak olabilecek niteliktedir. Örneğin, Lozan Barış Antlaşması için Tanin, Vakıf gibi gazetelerin bir yıllık taraması yapılmış, Cumhuriyet, Akşam gibi gazetelerin 1952–1953 yılları taranmış önemli olayların başlıkları dizinlenmiştir. Bu örnekle sizlere, belgeleme hizmetimizin ek ürünlerinin de ortaya yeni bir başvuru dermesi çıkardığını söylemek istiyorum.

Kullanıcılar

Yeni hizmet anlayışına göre örgütlenme ve yönetim açısından şube müdürlükleri ve uzmanlık çeşitleri olsa bile, kullanıcılara sunulan hizmet ve kurallarda bu birimlere göre ayırım yoktur. Merkeze veya fakülte kütüphanesine gelen bir kullanıcının bilgi ihtiyacı, tüm sistem içinden bulunup karşılanacaktır. Kullanıcıları dolaştırmak yerine bilgiyi ona iletmek ilkesiyle çalışıyoruz.

Mutlaka bir gruplandırma yapmak gerekirse Beyazıt semtindeki fakülte mensuplarının kendi fakülte kütüphanelerine rağmen Merkez Kütüphaneyi daha çok kullandıklarını söyleyebilirim. Ancak bu diğer fakültelerden kullanıcımız yoktur anlamına gelmemektedir. Ayrıca, İstanbul Üniversitesi mensubu olmayan kullanıcılarımız da bulunmaktadır. Merkez kütüphanemizin

hizmetlerini İstanbul Üniversitesi mensuplarına öncelik verecek şekilde örgütlemek mecburiyetindeyiz.

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin kullanım yoğunluğuna baktığımızda, yılda ortalama 30–35 bin kişinin yararlandığını ve bu kullanıcılara depolardan 90–95 bin yayının çıktığını görüyoruz. Okuma salonlarından ve açık raflardan yararlananlar ise bu istatistiklerde yer almıyor. Yapılan istatistiklerde bu kullanıcıların yüzde elliden fazlasının- ki buna %60 diyebiliriz- kurum dışından geldiğini görürüz. Kurum dışından gelenler arasında diğer üniversitelerden gelenler çoğunluktadır. Her ay 45–50 farklı üniversite adının yanında yabancı ülkelerin üniversiteleri de istatistiklerde görülebilir. Özel bütçe, kadro ve mekânı olmadığı halde başka üniversitelerden gelen kullanıcılara, kendi kullanıcıları gibi hizmet verildiğini burada vurgulamak isterim.

Bu hizmet yoğunluğu, kapalı depo sistemiyle çalışan kütüphanede isteklerin karşılanmasında, kullanıcıların bekleme sürelerinin uzamasını (özellikle eğitim-öğretim döneminde) kaçınılmaz kılmaktadır. Binamızın mimari yapısı nedeniyle kapalı depo sistemi ile çalışılmaktadır. Ancak 800 kişilik okuma salonunda en çok kullanılan yayınlar açık rafla hizmete sunulmaktadır. Depodan yayınların çıkarılma süresi bazı günlerde 30–35 dakikayı bulmaktadır. Bu gecikmeler kurum içi ve kurum dışı kullanıcılar için hoşnutsuzluğa yol açmaktadır. Ancak önce bağlı bulunduğu üniversiteye hizmet ilkesi, hizmetin hızını olumsuz yönde etkilemektedir.

Her yıl Rektörlüğe sunulmak üzere hazırlanan çalışma raporlarında kullanımla ilgili bilgilere baktığımızda:

1995 yılında 30.513 cilt kitap ve 12.700 süreli yayın olmak üzere toplam 43.213 cilt eser depodan okuma salonlarına çıkarılmış, kullanıldıktan sonra depoya yerleştirilmiştir (İstanbul Üniversitesi, 1995).

1996 yılında 75.120 cilt kitap ve dergi 30.390 araştırmacıya (İstanbul Üniversitesi, 1996),

1997 yılında 78.906 cilt kitap ve dergi 49.166 araştırmacıya (İstanbul Üniversitesi, 1997) (*en çok okur*),

1998 yılında 99.346 cilt kitap ve dergi 41.890 araştırmacıya (İstanbul Üniversitesi, 1998),

2001 yılında 110.785 cilt kitap ve dergi 46.453 araştırmacıya (İstanbul Üniversitesi, 2001) (*en çok eser*) sunulmuştur.

1998 yılında üniversitemizin dışından gelen kullanıcı oranı %25 iken, 2001 yılında bu oran %50'yi aşmıştır. 19.394 üniversite mensuplarına

karşılık, üniversite dışından 20.664 kişi yayın isteğinde bulunmuştur. Çıkan yayın sayısı mensuplar için 39.681 iken, üniversite dışı kullanıcılar 40.940 yayından yararlanmıştır. Üniversite ve üniversite dışından toplam 6.395 kişiye 30.184 adet süreli yayın hizmete sunulmuştur.

2001 yılına ait etkinlik raporunda "Bu kütüphaneden hizmet görenler yalnız İstanbul Üniversiteleridir. Yerli ve yabancı başka üniversite ve araştırma kurumu mensupları da Merkez Kütüphanemizi kullanmaktadır" ve "Elemanlarımız, araç-gerecimiz, enerji kaynağımız binamız, salonlarımız %50 oranında hizmetle mükellef olmadığımız insanlara sunuluyor. Artık bunun karşılığının parasal değeri olması gerekir diye düşünüyorum" cümlesinin yer almasını kaçınılmaz kılmıştır. Ardından, her yıl giderek artan bu kullanım yoğunluğu üzerine iki şube müdürü 2001 yılında kamu ve özel üniversitelerde kullanıcılarla ilgili ön araştırmalar yapmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, üç devlet üniversitesi kütüphanesinden üyelik sistemleri ile ilgili bilgiler alınmıştır. Kütüphanenin bağlı bulunduğu kurumun kullanıcılarına daha hızlı ve daha etkin hizmet vermek üzere gündeme gelen İstanbul Üniversitesi mensupları ve diğer kullanıcılar için uygulanmak istenen üyelik sisteminin yapısı oluşturulmuştur.

2002 yılı Nisan ayında üniversite dışından gelen kullanıcılara günlük ve yıllık olmak üzere ücretli kullanım Senato kararıyla (31 Ocak 2002 tarih ve 3 sayılı karar) uygulanmaya başlamıştır (İstanbul Üniversitesi, 2002). Toplanan ücretler Öğrenci Sosyal Hizmetler Birimi Saymanlığına yatırılmaktadır. Yeni uygulama ile ilk yıl kullanıcı sayısını azalmıştır; azalmanın nedeni okuma salonunu ders çalışmak için, kullananlar da olmuştur.

2002 yılının istatistiklerine baktığımızda 69.701 cilt kitap ve dergiden, 30.380 araştırmacının yararlandığını görürüz. Üniversite dışından gelen kullanıcı sayısı 10.396, çıkarılan yayın sayısı 28.607'dir. 2002 yılında üniversitemiz dışından gelen kullanıcı sayısında bir azalma olduğu söylenebilir. Buna karşın, üniversitemizin mensubu olan kullanıcı sayısında artış olmuştur. 2003 yılının bugüne kadar toplanan istatistiklerinde ise diğer üniversite kullanıcılarında geçen yıla oranla bir artış gözlenmektedir.

Kullanıcıların kütüphaneye gelerek yararlandığı kaynaklar dışında, kütüphaneler arası ödünç alma ve verme yoluyla da hizmet verilmektedir. Başka üniversitelerden 1995 yılında 256 kitap ödünç veya fotokopi yoluyla getirilmiş, buna karşılık 53 kitap ödünç veya fotokopi yoluyla diğer kütüphanelere yollanmıştır. 1997 yılında ise; 180 araştırmacıya yayın getirilmiş, 67 kitap veya makale fotokopisi gönderilmiştir. Sayıların çok yoğun olmaması kütüphaneler arası

ödünç alıp verme yönteminin tercih edilmediğini ortaya çıkarıyor. Kütüphanelerin koleksiyonlarına erişimi kolaylaştıran web arayüzlerinin daha çok kullanılması ve isteklerin elektronik yolla bildirilmesi, kullanıcının yurdun başka bir yerinden gelip kaynağa ulaşmasından çok daha kolay olmaktadır. Bu konuda işbirliğinin bir parçası olan ödünç alıp verme yöntemine işlerlik kazandırılmasının gerekliliğini düşünüyorum.

Gerek üniversitemizin, gerekse diğer üniversitelerden gelen kullanıcıların yoğunluğu lisans ve yüksek lisans öğrencilerinde toplanmaktadır. Aradıkları kaynaklar sosyal bilimler ve uygulamalı bilimler (Dewey'e göre 300 ve 600 numaralar) ağırlıklıdır. Üniversitemizin 17 fakültesinde ayrı birer fakülte kütüphanesi olarak da özel konularda hizmete ağırlık vermektedir. Başka bir deyişle buldukları yerde kendi öğrenci ve öğretim üyelerine bu kitaplıklar hizmet vermektedir. Merkez Kütüphane ise tüm bu fakülte ve enstitülerin üstünde bir şemsiye durumundadır. Fakültesinde aradığı kaynağı bulamayan kullanıcılar, Merkez Kütüphaneye başvurmaktadır. Avcılar Kampusu Merkez Kütüphaneye arabayla 45 dakika, Orman Fakültesi ise 1 saat uzaklıktadır. İlerisi için hedefimiz Merkez Kütüphaneye gelmeden bilgi gereksinimlerinin karşılanabilmesidir.

Nadir Eserler Bölümümüzle ilgili kullanım verileri ise; 1995 yılında yurt içindeki ve yurt dışındaki 2.558 kişiye, 33.882 adet mikrofilm, slâyt ve kart isteği karşılanarak yollanmıştır. 1996 yılında bu sayı 62.640'a ulaşmış, 1997 yılında ise 24.210 olmuştur. 1998 yılında 25.000 mikrofilmden çoğaltma yapılmış, 1.484 renkli slâyt ve fotoğraf yanında ayrıca 158 adet kamera çekimi yapılmıştı. 31.396 kare 1998 yılında mikrofilm arşivine eklenmiştir. Başta da belirtildiği gibi 1999 yılındaki; deprem hizmetlerin durmasına yol açmıştır. Son üç aydan beri hizmete geçtiğini söylediğim bu birimimizde 3.000 kareden fazla çekim yapıldığını öğrenmek sizleri de memnun edecektir. Çekimi yaptıran kullanıcılardan isteyenlere CD-ROM'lar gönderilmiş veya verilmiştir. CD-ROM istemeyenlere kağıt çıktıda verilmektedir. Kütüphanenin ana binasında ise değişik konularda çekilen sayısal fotoğrafların sayısı yılda 10 bini aşmıştır.

Sonuç

Bütün bu sayısal değerlerin sonunda, kütüphanelerin artık bir fabrika gibi çalıştığını söylemek abartılı olmaz. Kütüphanecilik, takım arkadaşlığını ve ekip çalışmasını gerektirir. Personel sayısı yeterli değildir. Artan yayın sayısı ise, depolarda birkaç yıl içinde yer kalmayacağını göstermektedir. 2001 yılı raporunda bu konuya değinilmiş ve 2-3 milyon ciltlik ortak depo önerisi getirilmiştir. Ancak bu konuda yapılan henüz bir çalışma yoktur.

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi bugün uluslar arası düzeyde hizmet veren büyüklükte ve yoğunlukta kütüphanedir. Geleceği daha iyi hazırlamak için yapacağı pek çok işler vardır. Bugünkü adıyla Bilgi ve Belge Yönetimi bölümüyle kurduğu yakın ilişkiyi sürdürürken, kuram ile uygulamanın birleşmesi yeni oluşumlara yol açacaktır.

Kaynakça

- Alpay, M. (1997). İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: Bir deneme. B. Yılmaz (Yay. Hazl.). *Kütüphanecilik Bölümü 25. Yıl'a Armağan* içinde (ss. 32–40) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü.
- Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (1988, 19 Kasım). *19990 sayılı Resmi Gazete: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yönetmeliği*. Ankara: Yazar.
- Alpay, M. ve Özkan, S. (1982). İstanbul kütüphaneleri. İstanbul: Ünal Matbaası.
- Dilek-Kayaoğlu, H. (2002). *Üniversitelere ait ileri araştırma projesi öneri formu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.